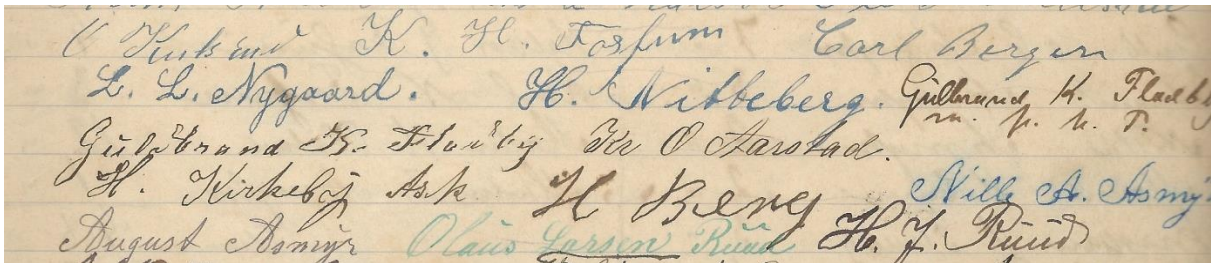

En dag på Hønsimeieriet i 1933.

Jeg har latt meg inspirere av to brev Kristian Aarstad (f.1855) skreiv til styret i Hønsen Meieri i 1932. Kristians tur til meieriet en dag i april 1933 er oppdiktet. Likevel kan mye av det han så og opplevde denne dagen godt ha hendt. De navngitte personene og stedene i teksten er korrekte. Opplysningene om meieriet likeså. Dette er altså et eksperiment - en annen måte å fortelle lokal Gjerdrums-historie:

Det er morra'n på det vesle småbruket Steinsås. Steinsås ligger oppunder skaukanten på Kulsrud, noen hundre meter sør for der dagens bussholdeplass «Grønlund» ligger. Småbrukerkona Anne Marie Aarstad (f. Belstad) er ferdig med å mjølke den eneste kua de har på bruket. Hu og mannen Kristian Olsen Aarstad har fått i seg litt dugurdsmat. Mjølka fra morrasmålet er fylt på spannet, og nå må Kristian legge i veg på den første av to daglige turer til Hønsimeieriet for å levere mjølk. Det er april, vår og klinete etter vegen i telaløysinga. Anne Marie og Kristian disponerer ikke slik luksus som en hest, så Kristian må bære mjølka til meieriet i en bærameis han har fått ordnet seg. Det fins ingen brukbar veg mot Ask over til Fjellgrinda og Brådal, så Kristian trasker gardsvegen over Kulsrudbekken og opp til Myragutua, som han så følger videre mot meieriet.

Kristian er en av de opprinnelige aksjonærene på Hønsimeieriet. Han var med på stiftelsesmøtet 13. okt. i 1900, og tegnet seg for 2 aksjer (andeler). Dette betyr at han på denne tida brukte å ha to kuer på båsen. En aksje skulle tilsvare produksjonen fra ei ku tilsvarende 1500 liter i året. Eiendommen var nemlig større før, fordi Kristian også disponerte den vesle teigen Berger. Men Berger var i 1904 da alle fryktet at svenskene skulle overfalle oss, blitt ekspropriert til skytterbane. Nå har Anne Marie og Kristian bare 5 mål dyrka jord igjen. Dette er lite nok til å fø kua og et par sauer. De har jo litt beite i utmarka og også beiteretten i allmenninga. Likevel må de av og til kjøpe fôr. Sist vinter har de brukt 135 kroner til kjøp av høy.

Fra Hønsen Meieris styreprotokoll. Midt på bildet ser vi Kristians underskrift på stiftelsesmøtet 13. okt. 1900.

Turen til meieriet blir tyngre og tyngre år for år. Kristian anslår at han hver dag på to vendinger til meieriet bruker minst 3 ½ time. Kristian er nå blitt 78 år og Anne Marie 73. De er derfor nå rett og slett inne på tanken om å gi seg som mjølkeprodusenter og selge meieriaksjene.

Rundt Myragutua ligger flere andre små bruk som opp igjennom åra er blitt delt i fra Ask-garda. Flere av dem har ei historie som husmannsplasser på 1800-tallet. Familiene har alle ei eller to eller tre kuer og er i likhet med Kristian andelseiere og leverandører på Hønsimeieriet. På alle disse småbruka spes det på inntekta fra gardsdrifta med inkomst fra annet arbeid. Det kan være sesongmessig tømmerhogst eller onnearbeid på de større garda. Eller det kan være slikt som å drive som skredder, slakter eller smed. Kristian kjenner sjølsagt alle, og han tar gjerne en prat over skigarden om anledningen byr seg.

Så kommer han fram til storvegen; den som nord for Ask har fått det flotte navnet chaussèen. På sørsida, akkurat der Myragutua kommer ut på storvegen ligger samvirkelaget. Kristian skal innom der et ærend på turen tilbake til Steinsås. Samvirkelaget på Ask var blitt etablert i 1920, og hadde overtatt butikklokalene til tidligere landhandler Olaus Berg. På nordsida av krysset ligger Smestuen Ask. Det

er her Hans Trondsen har sitt verksted der han særlig har spesialisert seg på bygging av vogner og vognhjul. Det er sjelden Kristian har ærend hos Trondsen, men meieriet har derimot lenge vært en viktig kunde.

Storvegen sørover går først forbi Vestigarn Ask på østsida av vegen. Det store fjøset på bruket er nesten helt nytt og ligger kloss inni vegen. Foran hovedbygningen på tunet står hesten og vogna til postmann Sigvart Kogstad. Her ligger nemlig poståpneriet, og Sigvart postmann driver nok inne og sorterer post. Sjøl om eieren på Ask, Olaus Berg, har gitt seg som landhandler, drifter han fortsatt poståpneriet som har kontor i tilbygget på hovedbygningen. Også posthuset har Kristian tenkt seg innom på turen tilbake til Steinsås.

Så kommer Kristian fram dit vegen over til Gjeri og Kløfta tar av. Der ligger verkstedet til Ivar Nordengen. Ivar lever som smed og overtok verkstedet etter sin far i 1921. Ofte er det Ivar som legger jernbeslag på vognhjula Hans Trondsen har lagd. Det hender Kristian er innom smeden for å få hjelp til å reparere de enkle redskapene han trenger på bruket sitt. Nå hører han smeden hamre idet han går forbi. Foran døra inn til smia står en unggutt og holder en hest i grima. Den venter på tur for å komma inn til smeden og bli skodd til våronna.

Kristian passerer nå forbi herredshuset på østsida av vegen. Den flotte fasaden med glassveranda i sveitserstil vender ut mot vegen. Bygget er nå blitt over 30 år gammalt, men er en viktig institusjon i bygda. Det hender Kristian er innom herredshuset når det er bankdag og bankkasserer Chr. Brodahl i sparebanken er på plass bak pulten sin. Da kan Kristian (hvis han har noe til overs) sette inn penger på bankboka si. Hver 14. dag er også herredskasserer Hans Rogstad tilstede på sitt kontor. Sjøl om Kristian ikke har så mye penger, må jo også han innom og ordne med kommuneskatten noen ganger i året. Det hender dessuten av og til at Kristian deltar på møter i salen på herredshuset; f.eks. i meieriet. Hønsimeieriet er nemlig det eneste meieriet i bygda som ikke har egen sal i meieribygget, og holder derfor generalforsamlingene sine i herredsstyresalen. En sjelden gang er Kristian også innom biblioteket i 2. etasje i herredshuset. Å lesa og følge med er viktig.

Det gamle herredshuset på Ask fotografert på 1960-tallet av Finn Stokker. Slik så det også ut da Kristian passerte i 1933.

Til slutt passerer Kristian gjennom tunet på Eivenstun Ask. Her ligger våningshuset på vestsida av vegen, mens uthusa er på østsida. Rett etterpå er han framme på Hønsimeieriet. Meieritomta er i si tid

blitt fradelt den nørste av Hønsi-garda; Ingelstun Hønsi. Derfor har meieriet fått det offisielle navnet Hønsen Meieri. Men alle kaller det bare Hønsimeieriet.

Hovedbygget på meieritomta er et flott mursteinsbygg med ei høg fabrikkpipe som går mange meter høyere enn takmønene. Foran meieritrammen står det oppbindi et par hester med vogn bak. De større gardsbruka produserer mye meir mjølk enn Kristian og leverer mjølka med hesteskyss. Kristian går forbi hesta og inn i mjølkemottaket. To-tre karer står borte ved veggen og diskuterer, så Kristian hilser så vidt på dem før han henvender seg til mannen bak skranken, meieribestyrer Per Vamsæter. Vamsæter er opprinnelig fra Lom, men broren Anders har kjøpt seg gard på Vestby og Per har flyttet etter hit til Gjerdrum. Per er nå en erfaren meierist som allerede har jobba 20 år på Hønsimeieriet. Fleire ganger har han søkt og fått seg ny jobb, og hver gang har meieristyret «kjøpt han tilbake» med tilbud om høyere lønn. Godt likt er han altså. Nå løfter Per av lokket på Kristians spann, titter nedi og lukter litt før han ber meierassistenta måle opp Kristians leveranse og slå det sammen mjølk som er kommi inn tidligere denne morra'n. Godkjent!

Hønsimeieriet fotografert 1914 av Narve Skarpsnoen

I og med det gode vårværet er det begynt å bli behov for mer kjølekapasitet til mjølka. Alt for to år sida har meieriet installert et moderne kjøleanlegg fra Drammens Jernstøperi. Men kapasiteten på dette er ikke god nok når varmen setter inn. Nå blir meieriassistenten sendt ut i ishuset innerst på meieritomta for å hente ut et par isblokker og få dem ned i kjølekummen. Gjennom vinteren har det i fleire omganger vært skjært is på meieribrønna på den andre sida av storvegen. Det er vanlig å skjære blokker på over 20 tommer i firkant, så de er tunge å flytte på. Blokkene har gjennom vinteren blitt stabla inn i ishuset på dømning (dugnad) blant aksjonærene. Nå ligger isen nedgravd i tjukke lag med sagflis i håp om at den skal smelte minst mulig utover sommeren. Isen vil hjelpe godt på kjølinga!

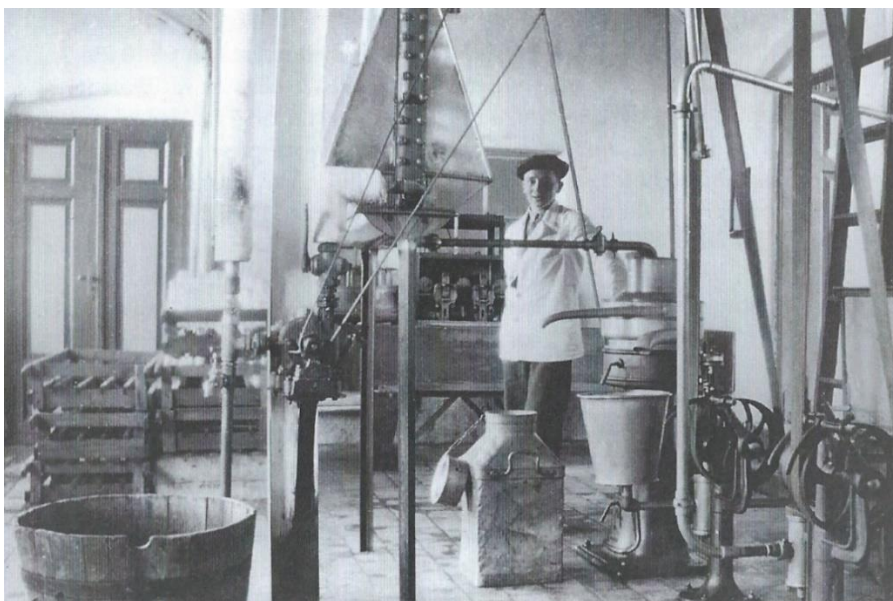
Kristian går bort til kara ved veggen for å få seg en prat. En av kara er meieristyrets formann, Søren Grøndahl. Søren er innflytter fra Nes. Han er nå bonde på Rud i Søbygda, og en av meieriets største aksjonærer og eier hele 17 aksjer. Søren er nå 52 år gammel. Han har vært formann både i meieriet og aksjemølla i årevis, og har også hatt mange andre verv i bygda. Det er bare noen dager sida det var

generalforsamling i meieriet. Så det er ikke rart at praten snart kommer inn på det som skjedde på generalforsamlingen. Her hadde nemlig Kristians sak vært behandlet.

Kristian vil selge sine aksjer (andeler) i meieriet. Normalt følger aksjene med over til neste generasjon ved eierskifte på bruka. Men lovenes (vedtektenes) § 6 sier at meieriet har forkjøpsrett dersom aksjer ellers kommer på salg. Prisen dikteres da av generalforsamlingen, og prisen pr. aksje har vært satt til 30 kroner. Dette er åpenbart lite i forhold til virkelig verdi. Kristian mener prisen blir urettferdig for sånne som han. Han viser til at han har utført mye pliktarbeid opp igjennom åra. Fram til 1921 har dessuten Kristian og de andre opprinnelige aksjonærene måttet betale penger til et byggefond. Men disse pengene er aldri blitt tilbakebetalt, og det har heller ikke blitt beregnet noen avkastning (rente) på dem. Kristian mener kort og godt at han burde hatt større avkastning av kapitalen han investert i meieriet, og fått tilbake mer enn lusne 30 kroner. Avhengig av renta som legges til grunn, har Kristian sjøl beregnet at han burde fått mellom 196,35 eller 236,36 kroner for hver aksje.

Da det var generalforsamling den 25. mars, fikk Kristian ikke generalforsamlingen med på sitt syn. Slik måtte det nødvendigvis ende siden det står i lovenes §14: «*Overskudd eller tab fordeles paa aktiehaverne i forhold til den leverede melk efter Generalforsamlingens nærmere bestemmelser*». Det er altså ikke noe mål om forrentning av den innskutte aksjekapitalen. Overskuddet skal i stedet fordeles ut fra aksjeeiers bruk av selskapet, dvs. mjølkeleveransene. Saken er altså at vi her i realiteten har å gjøre med det vi seinere har kalt et andelslag, og ikke et aksjeselskap.

Søren og Kristian tar en ny runde debatt her inne på meieriet. Søren sier han har forståelse for Kristians synspunkter, men at han og styret ikke kunne anbefale generalforsamlingen å stemme mot lovene. Han mener Kristian tross alt har hatt god nytte av meieriet i alle år, og han har hatt lik stemmerett og mulighet til å påvirke som alle andre aksjeeiere – små som store. Kristian hevder igjen han har blitt straffet, fordi nye aksjer i den seinere tida er blitt utstedt altfor billig. Dette har gjort innhogg i verdiene han og andre av de opprinnelige meieriaksjonærene har skapt. Han viser til protokolltilførselen han fikk satt inn under generalforsamlingen, og håper synspunktene kan påvirke i framtidige tilsvarende saker.

Interiør fra meieriet 1933. På bildet: Olaf Ask. Bilde fra bygdebokas bind 4

Sjøl om Kristian fortsatt er litt sint og animert går han nå inn på naborommet der meieriet har sitt aksjonærutsalg. Her kan meieriselskapets aksjonærer kjøpe ost og smør til egen husholdning til en rabattert pris. Uttakene blir ført inn i kupongboka, og så blir verdien av uttaket seinere trukket fra i mjølkeoppgjøret. Bak disken står kona til meieribetstyren. Hun er opprinnelig trønder fra Verdal, og hadde hatt jentenavnet Bertilde Holm. Hun kom til Gjerdrum i 1908 som tjenestejente for den forrige meieribestyreren. -Men da Per Vamsæter begynte på meieriet var det blitt forelskelse og giftermål. «Je sku hatt med litt mysost himatt», sier Kristian. «Ja, det ska du få» sier Bertilde. «Å mye?» «En kilo får greie seg», svarer Kristian. «-Men ta med et kvartkilo smør au!» Bertilde veger opp og pakker inn varene. Kristian tar dem under armen og går ut på meieritrammen.

På trammen står enda et par nyankomne karer. De står og diskuterer mjølkeprisen. Mjølkemarkedet er fortsatt urolig på tross av at mjølkesentralene nå er under etablering og Hønsimeieriet har meldt seg inn. Hjelper det noe? I 1932 hadde mjølkeprisen i gjennomsnitt ikke vært mer enn 22 øre literen. Kara på trammen er ikke glad for at mjølkesentralen pålegger et markedsreguleringstrekk. Intensjonen med reguleringsavgifta skal være å gi bedre markedskontroll og hindre overproduksjon og alles kamp mot alla. Sjøl om Hønsimeieriet har meldt seg inn i mjølkesentralen er mange av meieriets aksjonærer lite villige til å betale for markedsregulering. Hønsimeieriet har jo fast avtaker på mjølka si. Kan ikke andre meierier bare ordne seg sånn som de har gjort?

Mens kara står og prater hører de motordur. Inn foran meieriet og bort til mjølkerampa kjører lastebilen til Olaf Kjærstad. Nå begynner Olaf med hjelp av meieriassistenten å lempe kasser med mjølkeflasker og spann inn på lasteplanet. Meieriet har hatt lastebil sida 1920. For tre år sida kjøpte Olaf seg sin egen lastebil. Nå kjører han daglig mjølk til byen for en literpris avtalt med styret.

Mjølka skal leveres i Oslo til mjølkegrosserer Ole Glæseruds butikker. Som eneste meieri i bygda har Hønsimeieriet et anlegg for tapping av konsummjølk på flasker. På årsbasis leverer Hønsimeieriet nesten en million liter mjølk og fløte på de stedene Glæserud har leveringsavtale. Det dreier seg om 23 mjølkebutikker, 7 kafeer, 7 bakere, og 12 kjøpmenn. Avtalen med Glæserud gir leverandørene på Hønsimeieriet sikker leveranse og en mjølkepris som ligger kanskje ett til halvannet øre høyere enn leverandørene til de andre meieriene i bygda kan håpe på.

Idet Kristian tenker på å rusle himover kommer det fram ei ungjente og eldre mann som ønsker å sitte på med lastebilen til byen. Jenta veit Kristian hvem er, men den eldre mannen må vel være en bykar som har vært på besøk hos slekt i bygda? Hvem kan det være? Mannen ber om å få sitte på i førerhytta på lastebilen. Det er greit for Olaf, men da må han betale 3 kroner for byturen. Jenta må finne seg en plass på ei kasse eller noe på lasteplanet, men det er a kledt til og forberedt på! Hu slepper med å betale 2 kroner og 50 øre. Kristian veit at på turen tilbake fra byen vil Olaf foruten tomgods ha med seg varer til innkjøpslaget som også holder hus på meieritomta. Kanskje noen også vil sitte på med lastebilen telbars fra byen?

Nei, nå er det på tide å komma seg himatt til Anne Marie, tenker Kristian. Han har jo tenkt å sortere ut settapoteter og setta dom til groing i dag. Det er alt langt på dag, og han har ærend både på posthuset og samvirkelaget på turen til Steinsås. Det er tida og vegen! Han rusler av gårde nordover mens vårsola stikker i nakken nedafor lua.

Se evt. også egen artikkel om Hønsimeieriet!

Tor Laache

Gjerdrum Historielag, april 2024